

Základní škola Vítězslava Hálka  
Odolena Voda  
[www.zsodolenavoda.cz](http://www.zsodolenavoda.cz)

---

# Čtenářská gramotnost



## Čtenářská gramotnost na naší škole

***Položili jste si někdy otázku, zda vás ve škole naučili správně číst a co všechno děláte při čtení?***

V hodinách čtení a literatury se na prvním i druhém stupni snažíme u žáků rozvíjet čtenářskou gramotnost. Předpokladem pro rozvoj čtenářské gramotnosti je vytvoření prostředí, ve kterém lze motivovat žáky ke čtení.

Vztah ke čtení budujeme již od počátku první třídy v předčtenářském období. Knihy dětem předčítáme a snažíme se s nimi hledat cesty k jejich prvním knihám.

Od začátku školní docházky dostanou děti příležitost k tomu, aby četly knihy dle vlastního výběru. V první a druhé třídě jim s výběrem ještě pomáhá učitel. Žáci se také učí hodnotit, zda vybraná kniha odpovídá jejich čtenářské úrovni. Pokud knihu otevrou na jakékoli straně a při jejím čtení najdou pět slov, kterým nerozumí, je kniha prozatím těžká. Proto je dobré ji odložit na později a vybrat si jinou.

Dovednost porozumění textu učíme skrze čtenářské strategie, jejichž osvojením a později vědomým užíváním může žák prožívat radost, klid, napětí, vžít se do postav, vybavovat si i svoje zážitky, řešit problémy. Při čtení je schopen si sám odpovědět na spoustu otázek a se zapojením svých zkušeností a znalostí se dostává k porozumění textu.

Čtenářské strategie jsou postupy, které čtenáři pomáhají, aby lépe porozuměl čtenému textu. Nejdříve se ale musí zamyslet nad tím, co všechno dělá, když čte.

### ***Používané strategie:***

Hledání souvislostí – „já a text“, „text a jiný text“, „text a svět“

Kladení otázek – před čtením, během čtení, po čtení (typy otázek dle žánrů, otevřené a uzavřené)

Sledování porozumění (nejdůležitější strategie – zastavení u nejasných míst)

Předvídání

Určování důležitých informací a myšlenek

Vytváření představ

Propojování

Usuzování

Shrnování

Syntéza

Učení čtenářskými strategiemi je dlouhodobý proces. V tomto procesu se učitel stává průvodcem žáka. Výuka strategií začíná tím, že zjišťujeme, co žáci o dané strategii vědí a jak se vztahuje k jejich dosavadním životním zkušenostem, jací jsou žáci čtenáři, jaké jsou jejich návyky a zda již nějakou strategii používají.

Zahajujeme modelováním dané strategie. Během této fáze učitel názorným způsobem ukazuje žákům jak na to, přemýšlí nahlas, každý krok komentuje a zapisuje na tabuli. Žáci ho pozorují a naslouchají mu. Přemýšlení nahlas je velmi důležitou součástí výuky, protože během něj konkrétně ukazujeme, jak přemýšlíme neboli činíme abstraktní konkrétním. Na toto navazuje řízené procvičování, během něhož žáci pracují samostatně nebo ve skupinkách pod vedením učitele, dokud nejsou schopni se strategií pracovat zcela samostatně a vědomě ji užívat.

Pokud chceme rozvíjet dovednosti čtení s porozuměním, je nutné dobře zvolit vhodné metody práce. Tyto metody vychází z propracovaného programu RWCT (Čtením a psaním ke kritickému myšlení). Začínáme výběrem textu, kdy postupujeme od nejjednodušších až po texty populárně – naučné a encyklopedické. Později rozšiřujeme nabídku o texty z různých literárních žánrů.

Nejdříve se zaměřujeme na techniku čtení a práci s významem slov, vysvětlování neznámých slov, vyhledávání odpovědí na otázky přímo v textu, dále míříme otázkami tzv. za text. Tvoříme vlastní otázky k textu, učíme se předvídat, vyjasňovat a shrnovat texty; rozebírat text z různých pohledů – práce s hlavní postavou, vedlejšími postavami, prostředím. Učíme vyhledávat informace z různých zdrojů, porozumět informacím a tyto informace zpracovat.

K nejoblíbenějším metodám mladších žáků na prvním stupni patří **čtení s předvídaním**, kdy si sami představují, o čem kniha bude a co se v příběhu stane, pak rybí kost, myšlenková mapa, Vénův diagram, metoda klíčových slov.

V prvním ročníku začínáme s výukou čtenářských strategií, pracujeme s knihami, které mají velké množství obrázků a málo textu.

Před čtením se většinou ptáme: „Jaké otázky vás napadají, když vidíte obrázek z knihy? O čem by příběh mohl být? Co byste se chtěli dozvědět?“

Nejprve text předčítáme, zastavujeme se u jednotlivých vět, propojujeme text se zkušenostmi, při čtení používáme otázky typu: „Co nám to připomíná? Zažil jsi už něco takového? Jak by ses cítil ty?“

Po čtení shrnujeme, o čem jsme četli. Žáci se učí pomocí strategií popisovat, jak si představují hrdinu textu. Čteme zejména knihy s dětským hrdinou blízkým žákům, hrdinou, který má stejné problémy jako oni. S metodou kladení otázek začínáme již brzy, žáci si tím ujasňují, zda textu rozumí. Vhodné otázky přispívají k porozumění textu. Učíme se klást správné otázky, kterými míříme přímo do textu. Pracujeme s metodou **Rybí kost**.

Se staršími žáky pak již nemíříme otázkami přímo do textu, ale klademe otázky, na které nenajdeme odpověď přímo v textu, ale z kontextu příběhu na ně můžeme znát odpověď. To jsou tzv. **otázky za text**. Učíme se porovnávat knihy od stejného autora a hledáme, v čem jsou si podobné (hrdina, prostředí, motiv). Uplatňujeme svoje zkušenosti, které jsme získali ve škole, dozvěděli se od druhých, někde viděli. Hledáme souvislosti, hlavní myšlenku textu, vedeme diskuse. V diskusích hovoříme s žáky, jak si vybírat knihu ke čtení, jak zjistit, že knihu zvládnou přečíst (přečte si název, podívá se na obrázky), co dělá, když něčemu nerozumí. Žáky vedeme k neustálému zamýšlení.

Další metodou je **myšlenková mapa**, se kterou je spojené **volné psaní**. Žáci zapisují, co je napadne, když se řekne např. jaro, škola, atd... Poté se myšlenky třídí a zapisují do myšlenkových map, čtenářských listů. U nejmenších žáků může učitel zapisovat a žáci kreslit.

Mezi metody práce patří vedle čtení i psaní, které je s ním úzce spjato. Během dílen psaní učíme žáky tvořit vlastní texty a hodnotit je.

Upevňujeme další strategie, zejména strategii **já a text**, pokračujeme v daných metodách čtení. Srovnáváme např. dva příběhy, dvě knihy, texty formou otázek. Četli jsme už něco podobného? Co se ještě mohlo přihodit? Učitel může použít návodné začátky vět např. Připomíná mi to.....; Taky jsem se ocítl v podobné situaci, když .....

Důležitá je také diskuse o tom, jak strategie fungují. Učíme nejen žáky přemýšlet, ale i mluvit o tom, jak přemýšlejí. Takový způsob práce je velice přínosný. Starší žáci ve čtvrtém a pátém ročníku se věnují již složitějším metodám a formám práce. Tvoří **záznamy z četby** (podvojný deník, čtenářský deník – záznam o knize), představují knihy, hovoří nad knihou, **zpracovávají referáty** (populárně – naučné texty, encyklopedie), při **tvůrčím psaní** procvičují různé slohové postupy. Naučené a osvojené čtenářské strategie používají i v ostatních předmětech (matematika, vlastivěda, přírodověda). Žáci se učí zapisovat do čtenářských listů. Vhodný způsob, jak začít práci s textem a hledat souvislosti v textech, je práce s pohádkou. Toto téma je dětem blízké a vyskytují se v nich i stejné motivy. Pokládáme otázky: „Kdo v nich vystupuje? Jak většinou skončí?“

Vhodnou metodou pro sdílení čtenářských zážitků je metoda **Křeslo pro hosta** - představení knih, pokládání otázek autorovi čtenářského listu, vzájemné pokládání otázek. Žáci se seznamují i s jinými typy textů (texty na internetu, odborné texty, naučné, encyklopedické), učí se vyhledávat informace a ty zpracovávat. Vhodnými metodami pro práci s populárně naučným textem jsou **Tabulka ano x ne** nebo **Věnův diagram**. Žáci pracují ve dvojicích, pracují s informací, argumentují. Při práci počítá učitel s tím, že starší žáci mají již o tématech předchozí vědomosti. Proto je důležitá jejich zpětná aktivace. Využíváme také metodu **čtenářské kostky**, to je práce s otázkami, které jsou rozděleny do skupin před čtením, v průběhu čtení, po čtení. Každá kostka má svou barvu a otázky jsou na nich nalepeny, tak abychom je mohli jednoduše obměnit. Na formulaci otázek můžeme pracovat společně s žáky a kostky si vytvořit. Vytvořené otázky mohou být např.: „Co se bude v příběhu odehrávat? Proč autor vybral

takový název? O kom příběh vypráví?“ Během čtení se zastavujeme, odpovídáme a pokládáme další otázky: „Co se přihodí? Jak se postava cítí? Jak problém vyřeší?“ Po čtení je prostor pro poslední otázky a vyjasňování.

Se staršími žáky I. stupně začínáme pracovat i s poezií podobnými způsoby jako s ostatními žánry. Typickou aktivitou pro poezii je tvoření vlastních veršů, skládání přeházených veršů, čtení s přednesem, recitace.

Na druhém stupni se čtenářská gramotnost rozvíjí v hodinách literární, slohové a komunikační výchovy. Paní učitelky používají také metody kritického myšlení např. čtení s porozuměním, s předvídáním, diskusi, besedy o knize, rozhovory o četbě. V návaznosti na slohovou a komunikační výchovu vytváří žáci charakteristiky literárních postav. Průběžně se pro žáky nakupují i nové modernější čítanky.

Čtenářské strategie na druhém stupni jsou rozvíjeny především metodou čtení s porozuměním. Tato metoda je využívána především v hodinách literatury při práci s texty v čítance. Témata jsou volena v nižších ročnících především tematicky (detektivní, fantasy literatura, pohádky, pověsti atd...). Na uvedených ukázkách žáci hledají jednak typické znaky žánru, jednak se snaží rozumět myšlenkám autora. Ve vyšších ročnících žáci pracují s literárními texty dle vývoje, často v návaznosti na učivo dějepisu.

Dále je to pak **čtení s předvídáním**. Jedná se o velmi oblíbenou metodu, kdy žáci čtou kratší úseky literárního textu a snaží se odhadnout jeho pokračování, předvídají, co se stane. Čtenáři vycházejí z toho, co již vědí a přemýšlí, jak bude v ději pokračovat autor. K tomu slouží zápisky, případně tabulka předvídání. Tato metoda je vhodná i pro žáky „nečtenáře“, které často odradí délka textu. Tím, že při této metodě dostávají text po kratších částech, nemají pocit, že práci s textem nezvládnou, navíc rozvíjí fantazii, ta často podněcuje k další četbě.

Oblíbená je i **beseda** o knize, **diskuse**. Tyto metody rozvíjejí především ústní projev žáků. Do hodin literatury si žáci připravují referáty o přečtené knize dle vlastního výběru, odpovídají spolužákům na případné dotazy týkající se příběhu, vybraného žánru atd. Žáci se učí argumentovat, obhajovat svůj názor, ale i tolerovat názor druhých, dodržovat zásady komunikace. Taktéž lze tuto metodu využít při četbě stejné literární ukázky, případně při četbě společného knižního titulu nebo jeho části, k čemuž slouží především knihy ze školní a třídní knihovničky. Tuto metodu lze využít i jako výchozí zdroj pro práci v hodinách slohu, konkrétně například pro charakteristiku literárního hrdiny, úvahu, dopis autorovi a podobně.

V hodinách literatury je věnován i prostor pro recitaci. Každé pololetí žáci recitují jednu báseň, většinou dle vlastního výběru. V 1. pololetí probíhá recitační soutěž **Hálkovo pírk**. Nejúspěšnější recitátoři z jednotlivých ročníků postupují do školního kola a ti nejúspěšnější pak měří síly i při recitační přehlídce škol **Vánoční setkání recitátorů** a soutěži **Líbeznická bublina**.

Mezi využívané metody patří *Listy pozorného čtenáře*, slouží především ke kontrole toho, co si děti z četby zapamatovaly, jak ji vnímaly. Není nutné, aby přečetly celou knihu, stačí její část, pokud je zaujme, dočtou ji (např. z Babičky pouze kapitola o Viktorce). Na list pak odpovídají na otázky týkající se hlavních i epizodních postav, jejich vzájemných vztahů, prostředí, kde se děj odehrává, zápletky.

U odborných textů lze využít metodu I.N.S.E.R.T.(např. v hodině slohu při výuce výtahu, výkladu, či v jakémkoli odborném předmětu, kde se žáci setkávají pro ně na první pohled s nepřehledným a složitým, případně špatně strukturovaným textem). Ustáleným systémem značek si žák individuálně pracuje s textem, označuje, co je pro něj známé, co je nové, čemu nerozumí, případně, co je jinak, než si myslel. Tak se každý žák může soustředit na to, co potřebuje konkrétně k tématu vědět, uvědomuje si, že text není nutné se učit zpaměti a soustředí se pouze na to, co ještě nezná.

Pro žáky 6. tříd probíhá literární soutěž *Souboj čtenářů*, jíž se účastní školy v České republice, které se nejrychleji zaregistrují na příslušných webových stránkách. Škola pak zakoupí knihy – pět určených titulů po pěti kusech. Děti knihy přečtou, mohou si dělat i záznamy z četby. Soutěž probíhá online, jeden žák zapisuje společnou odpověď, na níž se děti shodly. Další soutěží je *Čtení mě baví*, které se účastní také vybraní žáci 1. i 2. stupně v Základní a Mateřské škole náměstí Svobody 2 v Praze 6. Je rozdělena na jednotlivé kategorie (2. -3. třída, 4. – 5. třída, 6. – 7. třída a 8. – 9. třída) a soutěží tříčlenná družstva. Většina úkolů je týmová práce. Ve všech kategoriích děti prokazují vědomosti a dovednosti týkající se čtenářství a čtenářské gramotnosti nabyté na kmenových školách. Žáci 2. stupně mají při soutěži prostor i pro vlastní tvorbu.

Ve speciálních třídách probíhá v rámci čtenářské gramotnosti pravidelné společné čtení knih na pokračování, k němuž je využívána školní knihovna. Převažuje beletrie pro děti a mládež, oblíbeným autorem je R. Dahl. V hodinách je využíváno tiché i hlasité čtení, čtení ve dvojicích, postřehování, práce s textem formou otázek a odpovědí, doplňování chybějících pasáží. Důraz je kladen na porozumění textu, schopnost přečtený text reprodukovat (i dle osnovy). Je objasňován význam méně používaných slov, vyhledávaná synonyma, antonyma, využívány jsou i křížovky, osnovy k reprodukci textu. Po přečtení některých knih sledují žáci i filmové zpracování a zabývají se rozdílností obsahu obou děl. Práci s knihou mnohdy zakončí i výtvarné zpracování, často i s popiskami a glosami, vystihující děj knihy.

Ve většině tříd fungují čtenářské dílny, třídní knihovničky, kde si žáci mohou vybírat knihy na čtení v hodinách a půjčit si knihu i domů. Domů si mohou půjčit i knihy z volně přístupných knihovniček na chodbách školy. Dalšími knihami je velmi dobře vybavená školní knihovna, kde probíhá čtenářský klub. Do této knihovny se každý rok objednávají nové knihy. Na výběru knih se svým doporučením podílejí i žáci. Pravidelně se také pořádají besedy v městské knihovně.

Každoročně probíhá Noc (nebo odpoledne) s Andersenem, projekt Knížka pro prvňáčka, který úzce spolupracuje s městskou knihovnou a akce Celé Česko čte dětem. Proběhlo několik zajímavých

projektů, například k výročí Ondřeje Sekory, Rosteme s knihou, Čtení pomáhá, překlady Kiplingových bajek, ke kterým tvořili žáci ilustrace na základě žádosti vydavatele. Z dalších akcí můžeme uvést besedy s autory, čtení mezi ročníky, předčítání rodičů, starších spolužáků, hry do čtení nebo návštěvu nakladatelství. Školní akce Čtenářská výzva motivuje žáky k rozvoji čtenářství. Žáci 1. stupně psali pohádky, které jsou vydány v publikaci MAPohádky a v rámci karantény v roce 2019/2020 vydala paní učitelka Beáta Rosová Sbíрку básní pro všechny hlavy otevřené.

Spolupracovali jsme se slovenskou základní školou M. R. Štefánika z Ivanky pri Dunaji na projektu Záložka do knihy spojuje školy na téma Tajuplný svět knižních příběhů, který pořádá Mahenova knihovna v Brně. Žáci nakreslili nebo ztvárnili různými způsoby záložky ke čtení, vybrali drobné dárečky a vše bylo zasláno partnerské slovenské škole.

Žáci mají také 5x za rok možnost výběru a nákupu knih z katalogů, např. z nakladatelství Albatros, Mladá Fronta a Fragment.

Čtenářskou gramotnost rozvíjí i paní vychovatelky ve školní družině. Volí metodu společného čtení, předčítání, diskusi, vyprávění. I ony rozšiřují svoje knihovničky, aby i zde měli žáci dostatečný výběr knih a vedou žáky ke správnému čtení s porozuměním.

Paní učitelky ve spolupráci prvního a druhého stupně sepsaly a vytvořily soupis všech metod čtenářské gramotnosti, který je doplněn ukázkami prací dětí různých ročníků a je k dispozici i začínajícím kolegyním. V rámci metodického sdružení si předávají zkušenosti a informace, jak se čtenářská gramotnost rozvíjí a tvoří další plány pro její rozvíjení.

Aktualizovala: Mgr. Jana Jistebnická, 15. 5. 2023

Zdroj: [Čtenářská gramotnost – Čtenářské strategie \(ctenarska-gramotnost.cz\)](http://ctenarska-gramotnost.cz)